

FARMÀCIA, PROFESSIÓ FARMACÈUTICA I MITE

DISCURS

llegit a l'acte d'ingrés de l'Acadèmic Numerari
Excel·lentíssim Sr. Dr. Joan Esteva de Sagrera

Celebrat el dia 17 de novembre de 2014

DISCURS DE CONTESTACIÓ

a càrrec de l'Acadèmica Numerària
Excel·lentíssima Sra. Dra. Anna Maria Carmona i Cornet

Barcelona
2014

*L'Acadèmia no es fa solidària de
les opinions que s'exposen en les
publicacions, de les quals és responsable
l'autor:*

**Excel·lentíssim Senyor President,
Excel·lentíssims i Il·lustres Senyores i Senyors Acadèmics,
Senyores i Senyors,**

En el moment de llegir el discurs d'ingrés com a acadèmic numerari a la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, vull agrair el seu suport a les persones que han estat decisives en la meva formació intel·lectual i humana. Vaig tenir la sort de tenir dos mestres, el professor José Luis Gómez Caamaño i el professor José María Suñé Arbussà, tots dos membres destacats d'aquesta Acadèmia, que em van formar, quan jo era jove, en els àmbits en els quals he impartit la docència i he fet investigació. Al costat del professor Gómez Caamaño vaig aprendre la història de la farmàcia i em vaig doctorar amb un estudi sobre la farmàcia i l'alquímia en Ramon Llull i Arnau de Vilanova.¹ En l'àmbit de la legislació farmacèutica i dels estudis professionals el meu mestre va ser el professor Suñé Arbussà, qui em va transmetre el seu gust pel rigor metodològic i la seva passió per la professió farmacèutica, com el professor Gómez Caamaño ho havia fet en l'àmbit de la creativitat en la interpretació històrica.

Vull agrair també als professors del departament i de la unitat els molts anys compartits, així com reconèixer el suport que em presten les persones que col·laboren amb mi en la meva actual faceta de degà de la Facultat i de forma especial els membres de l'equip de govern del centre. Els últims anys m'he dedicat majoritàriament a les tasques de gestió i he trobat en el deganat un nou estímul intel·lectual per continuar treballant en una edat en la qual molts opten per deixar de fer-ho. En el vessant més personal, vull agrair a la meva família el suport prestat, molt especialment als meus pares, la meva esposa i les meves filles.

Gràcies a totes les persones que m'han ajudat a fer possible aquest ingrés en la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, que m'omple de legítim

---

1 J. Esteve de Sagra. *Estudio de la aportación médico-farmacéutica de Ramón Llull y Arnau de Vilanova*. Barcelona, 1979.

orgull, molt especialment als qui han presentat la meva candidatura, Josep Ribas, Anna M. Carmona i l'actual president d'aquesta Acadèmia, Josep M. Ventura. Vull fer especial esment de la professora Anna Carmona Cornet, amb qui he compartit gairebé la totalitat de la meva trajectòria acadèmica.

És per mi un honor que em correspongui la medalla núm. 6, que va pertànyer a l'Excm. Dr. Francesc Taxonera Roca, bon amic i gran acadèmic, que em posa molt alt, segurament massa alt, el llistó com a acadèmic.

És una gran satisfacció ingressar en la secció setena atès que sempre he estat unit a la professió farmacèutica. Vaig estudiar la carrera al mateix temps que treballava en la farmàcia del meu pare, i vaig continuar fent-ho quan vaig ocupar el càrrec d'ajudant a la facultat i fins i tot més tard, quan va morir el meu pare, durant uns anys més vaig estar al capdavant de la farmàcia familiar. He estat director d'una revista dedicada als farmacèutics comunitaris, *Offarm*, i hi vaig escriure no pocs editorials sobre el present i les perspectives de la professió, a més d'escriure nombroses col·laboracions sobre història de la farmàcia, legislació, deontologia, cultura. Fins i tot, vaig escriure durant bastants anys una secció literària amb força acceptació entre els farmacèutics, «Pensamiento y palabra».

No he estat un historiador dedicat exclusivament a les biblioteques i arxius, sinó que sempre he intentat escriure no només treballs de recerca per als historiadors sinó també articles de divulgació per als farmacèutics. Una part del meu treball ha anat dirigit a ells i he trobat en la divulgació una activitat que m'ha donat no poques satisfaccions. He col·laborat amb el Consell General de Col·legis Oficials de Farmacèutics, amb els col·legis professionals, i vaig ser un dels principals redactors del Codi d'ètica i deontologia que va aprovar, fa anys, el Consejo General de Colegios Oficiales de Farmacéuticos. L'any 2013 vaig rebre el Premi Consell de Col·legis Farmacèutics de Catalunya, de la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, com a reconeixement a aquesta activitat professional reflectida en els meus escrits.

La professió farmacèutica és una de les més antigues del món, tant en la seva versió actual com en d'altres, quan estava unida a la del metge o a tot tipus de sanadors. És una de les professions amb més història, i potser per això els alumnes de les nostres facultats tenen, entre les assignatures del seu currículum, la Història de la Farmàcia. Ja en l'edat mitjana els farmacèutics, llavors denominats *apotecaris*, estaven perfectament orga-

nitzats en col·legis professionals, quan pràcticament no hi havia cap altra professió científica, amb l'excepció dels metges. Els col·legis professionals van regular les seves activitats, com la realització d'exàmens per acceptar nous col·legiats amb dret a exercir la professió, i a la ciutat de Barcelona, el 1511, es va editar la *Concordie Apothecariorum Barchinone*,² el primer llibre publicat a la península que obligava els apotecaris d'un territori³ a confeccionar els medicaments segons les normes indicades en el text, d'obligat compliment.⁴ Els apotecaris peninsulars no es van accontentar a ser uns comerciants il·lustrats; van tenir com a referència els metges i van aspirar a equiparar-se amb ells, ser considerats científics i disposar d'estudis universitaris.⁵ Com a resultat, Felip IV va declarar la farmàcia «art científic» equiparable a la medicina, per Reial Pragmàtica de tretze de març de 1650,⁶ confirmada pels seus successors fins a Ferran VII. Això va constituir un gran pas, i els apotecaris van quedar exempts de determinats impostos propis de les activitats comercials.

El 1845 es produeix un altre gran esdeveniment, l'entrada de la farmàcia a la universitat. La potent organització col·legial, el desig d'autoregulació professional, la consideració de la farmàcia com a ciència i el fet de disposar d'estudis universitaris a partir d'una facultat pròpia i independent són els eixos fonamentals de la professió farmacèutica a Catalunya i a Espanya.

L'home sempre ha volgut guarir-se,⁷ i per això els pobles primitius ja disposaven d'un expert en medicaments, una persona que atribuïa propietats curatives als materials que ofereix la naturalesa, sobretot les plantes. El xaman⁸ és la figura especialitzada en la curació:⁹ diagnòstica, pronòstica, prescriu, prepara i administra els medicaments, que inicialment procedeixen de l'entorn més immediat i que més endavant s'enriqueixen amb

---

2 *Les Concòrdies dels apotecaris de Barcelona del segle XVI*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, 2007.

3 X. Sorní Esteve, «El col·legi d'apotecaris de la ciutat de Barcelona, editor de les concòrdies». A: *Les Concòrdies dels apotecaris*, vol. i, 49-66.

4 J. M. Suñé Arbussà, «Les concòrdies de Barcelona del segle XVI». A: *Les Concòrdies dels apotecaris*, vol i, 11-48.

5 J. L. Gómez Caamaño. *Historia del Real Colegio de San Victoriano*. Girona, 1958

6 M. P. García de Yébenes Torres. *La Real Botica durante el reinado de Felipe V (1700-1746)*. Madrid: UCM, Facultat de Farmàcia, novembre de 1994. [Tesi doctoral].

7 Alguns autors han dit que prefereixen la malaltia a la salut argumentant, com Ramon Llull, que l'home sa té més oportunitats i possibilitats de pecar i per tant de perdre la seua ànima i ser condemnat, mentre que l'home malalt, prostrat al llit i afeblit, està en millors condicions per obtenir la salvació.

8 M. Eliade. *El chamanismo y las técnicas arcaicas del éxtasis*. Madrid, 2001.

9 F. Luis Blanc. *Médecins et chamanes des Andes*. París: L'Harmattan, 2000.

els materials aportats pel comerç.¹⁰ Posteriorment, i de forma ja molt evident al món clàssic, sorgiran els professionals laics, que coexistiran amb la medicina sagrada dels temples.

Durant molt temps els metges són els encarregats de preparar i administrar els medicaments¹¹ i és al món àrab en què per primera vegada es diferencia entre el metge especialitzat en farmacologia i el preparador de medicaments en un establiment comercial, desvinculat de la pràctica de la medicina. Aquest model serà copiat en l'edat mitjana llatina i sorgiran les primeres disposicions que prohibeixen que els metges exerceixin la farmàcia. Comença la separació professional,¹² i passa a estar prohibit el que fins llavors era habitual.

La farmàcia, en els seus orígens, és filla de la necessitat, de la manca de medicaments segurs i eficaços i de tecnologia farmacèutica adequada per obtenir els principis actius i elaborar formes farmacèutiques complexes. El desig, tant temps insatisfet, de ser guarit va afavorir l'entramat simbòlic i mitològic de la farmàcia i per això la seva història té relacions amb la mitologia i el pensament simbòlic i no només amb la raó i el discurs conceptual. La malaltia és inevitable, és una conseqüència de l'existència, de la confrontació entre els organismes que poblen la naturalesa. Tot això és tan natural com poc reconfortant i la humanitat s'ha rebel·lat contra aquesta realitat, contra la desaparició de tot allò que hagi estat o conegut i construeix edificis simbòlics per transcendir aquesta realitat, per gaudir de l'aparença de la continuïtat i de l'ordre, per no veure-ho tot diluït en l'atzar i la incertesa.¹³

Els filòsofs existencialistes del segle xx van concebre l'home com un ésser per a la mort.¹⁴ Poc pot construir-se a partir de tals premisses. Per això la humanitat ha poblat el món de projectes espirituals, culturals, polítics i socials, i ho ha fet per donar sentit a la vida.¹⁵ L'actual racionalisme ha

---

10 J. Esteve de Sagera. *Historia de la farmacia*. Barcelona: Masson, 2004.

11 J. Puerto, *El mito de Panacea*. Madrid: Doce Calles, 1997.

12 Edicte de Frederic II per al regne de les Dues Sicílies, 1240.

13 J. Siruela. *El mundo bajo los párpados*. Atalanta, 2010, p. 65: «El ser humano resulta perfectamente irrisorio; pues, a pesar de toda su hiperconciencia a cuestras y su labrada coraza de escepticismo, el hombre suele estar dispuesto a creer en cualquier cosa, salvo en la verdad.»

14 B. Castellanos Rodríguez. «Comentario a *Tiempo y ser* de Martin Heidegger». A: *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, 23 (2009.3).

15 Els egipcis van ser els primers a plantejar-se la mort com un trànsit cap al més enllà. Cada persona era jutjada i segons el seu comportament rebia el premi o el càstig. Si superava la prova tornava a la vida i per a això calia conservar el seu cos tan bé com fos possible, per la qual cosa es van desenvolupar les tècniques de momificació. El judeocristianisme es va inspirar en les idees egípcies sobre la mort i la resurrecció, replantejant-les.

desprestigiat els arguments i les construccions simbòliques, però nombrosos estudiosos, com Eliade,¹⁶ Campbell,¹⁷ Cirlot,¹⁸ Jung¹⁹ i Siruela,²⁰ entre d'altres, han reivindicat la importància del pensament simbòlic no només en el passat sinó també en el present de la humanitat, i ho consideren una font de coneixement i de saviesa, una part de l'inconscient col·lectiu que es manifesta en somnis, símbols i mites.²¹

La farmàcia forma part de l'estratègia humana dirigida contra la incertesa, la necessitat, la malaltia i la mort. Disposar de fàrmacs que guareixin, que retardin la mort o fins i tot que ens facin immortals. Poder cometre tots els abusos que vulguem i no obstant això estar sans gràcies als medicaments, mantenir-nos vigorosos i joves malgrat l'edat. Tots aquests ideals reconfortants ens els proporciona la farmàcia o almenys els promet. Gràcies a ella som capaços d'extreure de la naturalesa els seus recursos curatius, manipular-los, donar-los forma farmacèutica i convertir-los en medicaments, posar-los al nostre servei. La farmàcia, en suma, és una activitat digna de Prometeu, l'heroi que va robar el foc als déus i el va lliurar als homes.²²

La farmàcia no només ha extret de la naturalesa tot el que hi ha en ella que pot ser curatiu, sinó que també ha ideat recursos simbòlics i psicològics per enfrontar-se a la malaltia, i ha inventat recursos terapèutics propers a la màgia com ara la transferència, l'expulsió dels dimonis causants de la malaltia o la recuperació de l'ànima segrestada pels esperits malignes. Finalment, gràcies al desenvolupament científic i tecnològic, la farmàcia ja no només extreu de la naturalesa allò que pugui tenir de curatiu, sinó

---

16 M. Eliade. *Lo sagrado y lo profano*. Madrid: Guadarrama, 1981.

17 J. Campbell. *Imagen del mito*. Girona: Atalanta, 2012.

18 J. E. Cirlot. *Diccionario de símbolos*. Madrid: Siruela, 2002.

19 C. G. Jung. *El hombre y sus símbolos*. Barcelona: Paidós, 1995.

20 Siruela, p. 123-124: «El hombre moderno suele sentir de forma natural un profundo rechazo hacia lo sagrado. Según su mentalidad, toda experiencia o manifestación psíquica que se sitúe más allá de los límites prefijados por el discurso de la razón empírica es ilusoria, subjetiva. Pero esto, más que un axioma sobre la naturaleza del psiquismo, responde más bien al deseo imperioso de que la realidad siempre se ajuste a los postulados racionales de las teorías consensuadas. Así, a modo de conjuro protector, la conciencia crítica lanza sus afilados dardos contra toda experiencia que parece trascender el ámbito del relato racional, cuando daría que preguntarse si esos límites no son artificiales y restrictivos, y si la cuestión de fondo no se reduce a esta sencilla e incómoda pregunta: ¿puede en verdad el eunuco opinar sobre el orgasmo?»

21 Per Jung no només hi ha un inconscient individual, format pels continguts psíquics reprimitats per la consciència, sinó un inconscient col·lectiu, comú a tota la humanitat, que conté els arquetips universals que es manifesten en uns símbols comuns a tots els homes, no importa en quina època o escenari.

22 Zeus es va venjar de Prometeu i va fer que el portessin al Caucas, on va ser encadenat. Zeus va enviar una àguila perquè es mengés el fetge de Prometeu. Com que aquest era immortal, tornava a créixer-li el fetge cada nit, i l'àguila l'hi devorava durant el dia. Hèracles va passar pel lloc de captivitat de Prometeu i el va alliberar disparant una fletxa a l'àguila.

que va més enllà i dissenya els seus propis fàrmacs, els crea, enriqueix la naturalesa amb productes de síntesi que no existien prèviament i que la farmàcia inventa, de manera que la farmàcia és un dels principals recursos en la humanització de la naturalesa. Quan la ciència no proporcionava medicaments es va suposar que ens curarien els déus i els esperits. No és rar, doncs, que la malaltia i la farmàcia tinguin un origen mitològic i que siguin els déus²³ els qui protagonitzen tant el fet d'emmalaltir com el de sanar.

Hipòcrates v. Asclepi

Els grecs van aportar la medicina humoral, la primera gran concepció purament tècnica de la malaltia i del seu tractament en el món occidental.²⁴ Els déus no eren causants de les malalties, els medicaments no eren sagrats, el pecat no era el responsable de la malaltia. Hipòcrates va concebre l'organisme com una sèrie d'equilibris i desequilibris naturals entre els seus components, igual que en la naturalesa. De la mateixa manera que el món físic presenta alteracions com ara les inundacions o els incendis, també el cos pot desequilibrar-se amb un edema o la febre, i en pot sorgir la malaltia.

En l'organisme els quatre elements estaven transformats i modificats, eren transportats pels humors, els responsables de repartir les seves qualitats per tot l'organisme. Si cada part de l'organisme complia les seves funcions, si no predominava un humor sobre els altres, es produïa la salut, però si sorgien desequilibris, l'organisme emmalaltia i per sanar havia de recuperar l'ordre perdut. Mitjançant l'administració de medicaments amb qualitats contràries a les causants de la malaltia es restablí la salut. Per això les malalties càlides, que cursaven amb febre, es guarien amb medicaments freds. Era una farmàcia poc eficaç, però tècnica, sense elements sobrenaturals, com s'adverteix en el tractat hipocràtic sobre l'epilèpsia,²⁵ una malaltia fins llavors considerada sagrada que s'atribuïa

23 «Beneeix, ànima meva, Jehovà, i no oblidis cap dels seus beneficis. Ell és qui perdona totes les teves iniquitats, el que sana totes les teves dolències.» (Psalm 103: 2-3)

24 P. Laín Entralgo. *La medicina hipocràtica*. Madrid: Revista de Occidente, 1970.

25 *La malaltia sagrada (De morbositat sacra)*: «I ara discutirem la malaltia anomenada sagrada. En el meu sentir, no és més sagrada ni més divina que les altres malalties perquè té una causa natural, i el seu pretès origen diví obeeix a la inexperiència dels homes i a la sorpresa que els produeixen les seves característiques peculiars... La meua pròpia opinió és que aquells que li van atribuir caràcter sagrat a aquesta malaltia, s'assemblaven als mags, purificadoros, xerraires i remeiers dels nostres dies, persones que fan gran ostentació de pietat i d'un coneixement superior. Extraviats i sense disposar d'un tractament que pogués ajudar-los, es van ocultar i van protegir darrere de la superstició, i en van dir *malaltia sagrada* a fi que es posés de manifest la seva absoluta ignorància.»

als esperits malignes i als pecats comesos pels malalts, una dolència que es considerava una possessió i que per tant tenia una terapèutica sumament curiosa, com ara beure sang de persones que haguessin mort violentament.

Hipòcrates trenca amb la tradició que associava l'epilèpsia amb un mal sagrat i considera que no és més que un trastorn humoral que pot ser corregit amb medicaments.²⁶ És un gran avenç, el naixement de la medicina tècnica,²⁷ però això no vol dir que a Grècia desaparegués, amb Hipòcrates, la concepció sagrada de la malaltia. Hipòcrates no va fer desaparèixer Asclepi, el déu de la medicina, ambdós van coexistir i els malalts acudien tant als metges laics, als professionals seguidors d'Hipòcrates i d'altres escoles, com als temples d'Asclepi, on era el mateix déu qui s'apareixia en somni als malalts i els guaria,²⁸ de vegades administrant medicaments, d'altres convertint-se en medicament, de manera que era la seva aparició, la del déu sanador, la que guaria els malalts.²⁹

Els avantpassats d'Asclepi, com de tot ésser dotat de grans poders, eren il·lustres. El seu avi era Zeus, de qui va néixer Apol·lo, amb poders musicals, oraculars, màgics i curatius. Apol·lo, pare d'Asclepi, era fill de Zeus i Leto i germà d'Àrtemis, deessa caçadora i verge. Coronis, filla del rei Flègies, va mantenir relacions amb Apol·lo, qui va haver de partir a Del·fos i va deixar-la a cura d'un corb de plomatge blanc que l'obeïa i servia.

Coronis va tenir relacions sexuals amb un agraciat jove anomenat Isquis. El corb, alertat, va partir per informar Apol·lo de la situació. Apol·lo, irritable com tots els déus grecs, li va retreure que no hagués arrencat els ulls

-
- 26 J. C. Alby. «La concepción antropológica de la medicina clásica». A: *Enfoques*, XVI, 1 (tardor 2004), p. 28: «Alejándose de la superstición, Hipócrates proporcionó una explicación neumática del origen de esta enfermedad, afirmando que se origina en el cerebro y que la causa inmediata de los ataques es la obstrucción del aire en los vasos sanguíneos por la flema que proviene del mismo cerebro.»
- 27 Alby, p. 27. «Entre los grandes méritos de la medicina hipocrática se cuenta el de haber liberado el arte de curar de las supersticiones y los temores de castigos divinos que caracterizaban a la medicina anterior. En *La enfermedad sagrada*, por ejemplo, Hipócrates se niega a considerar la epilepsia o 'enfermedad de la caída' con el nombre de sagrada, aduciendo que no hay dos especies de enfermedades, natural y sagrada, o humana y divina.»
- 28 K. Kerenyi. *Asklepios: Archetypal Image of the Physician's Existence*. New York: Pantheon Books, 1959, p. 50: «Se le ofrecía al paciente la posibilidad de obtener su curación a partir de los elementos que él mismo poseía. A tal fin se creaba un ambiente que como en los modernos balnearios y centros de salud, estaba lo más apartado posible de elementos perturbadores provenientes del mundo exterior. La atmósfera religiosa contribuía también a la curación, estimulando las potencialidades internas del individuo. En principio, incluso el propio médico quedaba excluido del misterio de la recuperación personal.»
- 29 L. Gil Fernández. *Terapeia: la medicina popular en el mundo clásico*. Madrid: Triacastela, 2004. (Colección Humanidades Médicas, 15). La primera edició es va publicar en l'editorial Guadarrama, Madrid, 1969, i va ser guardonada aquest mateix any amb el Premi Menéndez Pelayo del CSIC. És el millor estudi existent sobre la terapèutica popular al món clàssic.

a Isquis amb el bec i per això va maleir el corb; per castigar-lo va canviar el color del seu plomatge, de blanc, color de la puresa, al negre, color de la nit i de les tenebres. Àrtemis, la germana d'Apol·lo, va prendre completa venjança i va perforar el pit de Coronis amb diverses fletxes que li van causar la mort. Apol·lo va aparèixer llavors, va encegar els presents en el funeral de Coronis i va arrencar el nen que la morta guardava encara en les entranyes. El nen era Asclepi, que va ascendir amb el seu pare Apol·lo cap als núvols i el cel. Després de salvar el seu fill de les flames de la pira funerària, Apol·lo va posar Asclepi a cura del centaure Quiró, que vivia en una cova de la muntanya Pelió.

Quiró li va ensenyar l'art medicinal, els secrets de les plantes i la cirurgia, coneixements que a ell, curiosament, de poc li servien, perquè no havia sabut guarir la ferida que li afectava el genoll, causada per una fletxa enverinada per l'hidra de Lerna. Les ferides emmetzinades que no guareixen malgrat totes les cures les solen patir els qui es proposen redimir, curar el món. Per la llei de l'ambivalència, el seu intent de guarir els altres, i fins i tot, el món, coexisteix amb la impossibilitat de guarir-se ells mateixos.³⁰ La ferida que pateixen els impulsa a curar la ferida universal, normalment sense èxit. El dolor que li causava la ferida era insuportable i Quiró va renunciar a la immortalitat, va preferir morir i així va poder per fi descansar i deixar de sofrir. Acostumats al déu cristià, perfecte i superior als homes, és difícil comprendre el món dels déus pagans, imperfectes, gelosos, colèrics, que compartien tots els defectes dels homes i de les dones i que només es diferenciaven d'aquests pel fet de ser immortals. Els déus pagans tenen una conducta reprovable des del punt de vista moral: segresten, raptten, violen i destrueixen, perquè la seva singularitat no és ser perfectes, ni tan sols virtuoses, sinó poderosos i immortals.³¹

Asclepi va adquirir grans poders i es va convertir en el déu de la medicina. Fins i tot va desplaçar el seu pare, Apol·lo, que entre les seves moltes habilitats tenia també la de la curació, però que es va veure superat per les habilitats del seu fill Asclepi. Els descendents d'Asclepi compartien els poders del seu pare i també actuaven com a metges i farmacèutics. Els seus dos fills, Podaliri i Macaó, van ser metges. Totes les seves filles eren sanadores: Iasso i sobretot Panacea i Higiea, les més vinculades amb la farmàcia. Higiea es va convertir en la deessa i protectora de la farmàcia,

---

30 *A Parsifal*, el drama wagnerià que gira entorn de la idea de la redempció, la purificació i la recerca del Sant Grial, Amfortas pateix una ferida que no es tanca mai, malgrat totes les cures que se li procuren.

31 Guilgameix anhela la immortalitat però ha de morir malgrat tots els seus poders. Vegeu J. Bottéro. *La epopeya de Gilgamesh: el gran home que no quería morir*. Madrid: Akal, 1998.

malgrat que l'honor hauria d'haver correspost a Panacea, el remei capaç de guarir totes les malalties.

La copa d'Higiea s'ha convertit en el símbol més universalment difós de la farmàcia. La deessa sosté una copa en la qual s'ha enroscat una serp, que hi beu o hi diposita el verí, que l'art farmacèutic transforma en medicament. Tot indica que la representació original de la imatge és la deessa que alimenta una serp, ja que els temples d'Asclepi estaven plens d'aquests animals, dotats de poders curatius sobrenaturals. La deessa, amb tot de serps al seu voltant, les alimenta i contribueix així que sanin els homes. Higiea és una deessa envoltada de serps. La interpretació habitual de la imatge, més racionalista, és que la serp diposita en la copa el seu fàrmac verí.

Els temples d'Asclepi estaven infestats de serps³² i en el bàcul del déu se n'enroscaven dues, símbol de la conjunció dels oposats: l'una guaria; l'altra matava, el verí es transmutava en medicament, la naturalesa se sotmetia als designis dels homes, el causant de la malaltia era capaç de guarir-la. La seva filla Higiea apareix amb aquesta serp que és alhora verí i medicament, enroscada entorn de la copa de la deessa.³³

Asclepi no va saber controlar els seus poders, es va deixar portar per la supèrbia³⁴ i va desafiar el seu avi Zeus ressuscitant els morts. Els déus grecs tenien perfectament repartits els seus papers i la intromissió d'Asclepi va perjudicar Hades, déu de la mort, que va veure descendir el nombre dels seus súbdits, per la qual cosa es va queixar a Zeus. Aquest va ser inflexible amb Asclepi i el va castigar fulminant-lo amb un llamp, si bé, segons altres versions, Zeus, després de fulminar-lo, li va concedir posteriorment el do de la immortalitat.

El déu grec de la medicina, posteriorment rebatejat pels romans com Esculapi, exercia els seus poders en nombrosos temples sagrats repartits

---

32 Joseph Campbell interpreta així la imatge *El déu serp, Amfiarau*, del segle IV a C: «En esta interesante escena que representa la cura de sueño en el templo (*incubatio*), la deidad no es Asclepio sino un dios oracular que actúa en su lugar. Al fondo vemos al enfermo, inválido, durmiendo, y a la derecha su propia visión de sí mismo, de pie, como si hubiera salido en espíritu de su cuerpo enfermo. A la izquierda, el personaje se acerca para ser curado por el dios, que le toca el hombro enfermo, el mismo hombro que en la imagen del fondo vemos como es succionado por una serpiente mientras el paciente duerme.» Campbell, *Imagen del mito*, p. 329

33 Gustav Klimt és l'autor del millor quadre sobre Higiea, avui desaparegut. La deessa hi brilla en tota la seva esplendor, adornada amb els típics daurats de la pintura de Klimt.

34 L'hibris o *hybris* és una de les idees fonamentals de la mitologia grega. Per culpa de l'orgull, déus i homes cauen en la desmesura i es deixen embriagar pel poder. L'hibris es caracteritza per la falta de control sobre un mateix i per una confiança excessiva en el poder de què es disposa. Condueix a la fúria, a la bogeria, i l'orgullós cau en desgràcia. Com diu el proverbi antic: «Aquell a qui els déus volen destruir, primer el tornen boig.»

per tot el territori grec.³⁵ El més famós era el d'Epidaure, el lloc on, segons el mite, havia nascut el mateix Asclepi. Estava situat en una vall a set quilòmetres del mar, protegit per boscos i muntanyes. El visitant a la recerca de la curació, que moltes vegades havia acudit anteriorment als metges, solia arribar al temple pel nord. En la llinda de l'entrada estava escrit: «Pur ha de ser tot aquell que entri en el temple. Puresa significa tenir només pensaments sagrats.»

El malalt, tant si anteriorment l'havien visitat o no els metges, s'abandonava en mans del déu de la medicina. La seva curació passava a ser un assumpte sagrat, relacionat amb el culte, i s'allunyava dels aspectes tècnics indicats pels hipocràtics. En ingressar en el temple, el malalt deixava de ser atès pels metges i farmacèutics de la seva època per posar-se en mans de les divinitats protectores de la medicina i de la farmàcia.

Els visitants, abans de res, havien de purificar-se, i ho feien en un pou d'aigua. La terapèutica catàrtica utilitza l'aigua i el foc per purificar, eliminar les màcules responsables de la malaltia, netejar físicament i espiritualment el malalt i posar-lo en disposició de trobar-se amb la divinitat.³⁶ En el temple hi havia banys, termes, teatre i un recinte per albergar gairebé dues-centes persones. Si hi havia més gent dormien a la intempèrie, com era habitual en moltes ciutats gregues. Els suplicants dormien en l'àbaton, en les parets del qual penjaven els exvots de les persones que deixaven així el seu testimoniatge d'agraïment al déu per haver-los guarit.

La gran quantitat d'exvots trobats en els temples d'Asclepi³⁷ són la prova de l'èxit d'aquesta terapèutica i de la satisfacció que produïa en molts malalts, que deixaven una prova de respecte i mostra d'agraïment. En l'àbaton dormien cada nit els suplicants, a l'espera que se'ls aparegués el déu i els guarís. El model del temple d'Asclepi era el temple de Zeus a Olímpia. Les estances estaven decorades amb escenes mitològiques i en un lloc destacat hi havia l'estàtua d'Asclepi, d'or i ivori. Al costat del seu tron hi havia un gos recolzat, com a guardià dels tresors i conductor de les ànimes.

---

35 A Catalunya el temple més important era el d'Empúries, on en l'actualitat es conserva l'estàtua d'Asclepi més famosa del país.

36 Les religions actuals segueixen purificant i netejant els qui entren en els temples. En la pila amb aigua sagrada els fidels eliminen la contaminació material i es posen en condicions de parlar amb la divinitat i fins i tot de combregar-hi. No podrien fer-ho si prèviament no s'haguessin purificat, en aquest cas amb aigua beneïda, sagrada.

37 A les esglésies catòliques, en moltes capelles, abunden també els exvots d'agraïment als sants i verges per haver intercedit davant la divinitat i haver aconseguit la curació dels malalts que la hi van sol·licitar. Molts d'aquests exvots tenen la forma de l'òrgan sanat: un peu, un ull, una mà, o qualsevol altra part de l'organisme.

En una altra construcció, el tolos, se sacrificaven colobres per propiciar la curació. Tot el lloc estava plagat de serps, que lliscaven sobre el cos dels malalts i absorben la malaltia.³⁸ En el santuari hi havia moltes inscripcions que donaven fe de les meravelloses curacions efectuades per Asclepi en somnis. Algunes són impossibles i no es poden considerar de debò, però és significatiu que milers de persones es guarissin i volguessin manifestar el seu agraïment a la divinitat que els havia atès i sanat.

Alguns historiadors es mostren molt crítics amb la *incubatio* terapèutica i proposen que tot era un frau: els sacerdots es disfressaven d'Asclepi i aprofitaven la candidesa i credulitat dels malalts per enganyar-los, i també eren els sacerdots els qui feien les ofrenes en senyal d'agraïment. No obstant això, la popularitat d'Asclepi i els seus temples no es pot subestimar des de criteris purament racionalistes que obliden el poder del mite per als qui hi creuen. En el moment en què la incredulitat es propaga, els déus perden els seus poders sagrats, perquè el poder que tenen no radica en ells sinó en la fe dels seus feligresos; en canvi, quan els mites i els déus estan vius, els seus poders són extraordinaris. D'altra banda, per què has d'anar a la consulta d'un metge si pots dirigir-te al temple del déu de la medicina i de la farmàcia i ser guarit per la divinitat? Per al creient, què pot ser millor que rebre la visita onírica del déu que es proposa sanar-te al qual prèviament li has implorat la curació?

La *incubatio* onírica s'ha d'explicar des de la perspectiva d'un món en el qual el sagrat no ha estat encara desplaçat pel profà i en el qual els déus conserven, íntegres, tots els seus poders i la seva transcendència simbòlica. Asclepi, amb la seva imatge imponent, competia amb èxit amb els metges i va ser el sanador de milers de grecs, que anaven als seus temples per tenir una experiència sagrada que incloïa la recuperació de la salut física i anímica.³⁹

---

38 Es tracta d'un mecanisme transferidor en el qual la malaltia passa del malalt, que queda sa, a la serp, que carrega amb la malaltia. A Grècia, els mecanismes transferidors eren amb animals, pedres i, fins i tot, contemplant la pròpia imatge en un mirall o en un riu.

39 Siruela, 2010, p.110: «Asclepio solía presentarse solo o en pareja, acompañado de su hija Hygea o bien aparecía con sus otras hijas, Panacea, la que todo lo sana, y Yaso, curación. Normalmente Asclepio solía aparecer en sueños con el mismo aspecto que en las estatuas: con su barba y expresión calmada, su grueso báculo en la mano. Otras veces lo hacía con el semblante de un bello joven, o bajo su aspecto teriomórfico, de perro o serpiente. En realidad su aspecto no era relevante: lo significativo consistía en que él o uno de sus animales sagrados tocara al paciente en la parte enferma del cuerpo, pues según los sacerdotes ése era el gesto simbólico determinante de la curación. En Pluto, una de las últimas comedias atribuidas a Aristófanes, se describe cómo los sacerdotes entraban a media noche en el templo para tocar en la oscuridad la parte enferma del cuerpo yaciente con una vara, atributo de Asclepio, o bien con una serpiente que llevaban en la mano, como símbolo del poder curativo del dios.»

Els medicaments que vénen del cel

La pintura anterior al Renaixement era fonamentalment religiosa. Els temes profans són escassos i els pintors treballaven per a l'Església, que era el seu principal client i els encarregava temes gairebé exclusivament religiosos. Per això l'art medieval és una successió d'anunciacions, naixements, batejos, fugides a Egipte, flagel·lacions, crucifixions, resurreccions i episodis de la vida dels sants, verges i màrtirs. El Renaixement modifica aquesta situació i apareixen els temes profans, propis de la vida quotidiana. També es desenvolupen els temes mitològics, sobretot del paganisme clàssic. S'obre així la porta a la representació del nu femení, el naixement de Venus, les seves relacions amb Mart, el paper d'Afrodita, Eros i Cupido: la pintura renaixentista reflecteix aspectes mundans, els plaers i dolors de la vida, els banquets, les noces, la descripció de la naturalesa i l'apologia de la bellesa del cos humà, especialment del femení.

Moltes obres mestres del Renaixement són religioses i el millor exemple és la Capella Sixtina del Vaticà, pintada per Miquel Àngel, un genial sincretisme entre el tema religiós, que gira entorn de la creació i el judici final, i la forma de pintar aquests temes religiosos, posant l'accent en la carnalitat i la mundanitat. El resultat és una obra irreplicable que representa, alhora, el cim de la religiositat cristiana i l'apoteosi de la carn, el múscul i la mundanitat.

Rafael, més moderat que Miquel Àngel, va pintar un quadre memorable, la *Transfiguració*, que inclou la curació d'un epilèptic. El va pintar entre 1517 i 1520 i va ser l'última pintura de Rafael, que la va deixar inacabada en morir, el 1520. La va completar el seu deixeble Giulio Romano. És un oli enorme, conservat en els Museus Vaticans —n'existeix una còpia molt apreciable en el Prado, pintada pel seu alumne Gianfrancesco Penni. Descriu la transfiguració de Crist a la muntanya Tabor. Jesucrist sura i es desmaterialitza per transfigurar-se en esperit, entre els profetes Moisès i Elies. Contemplen l'escena, trasmudats, els seus deixebles Pere, Jaume i Joan. Més a avall, els seus apòstols s'esforcen en va per sanar un epilèptic, que serà guarit per la intervenció de Jesucrist desmaterialitzat, transfigurat i espiritualitzat, preparat per a l'ascensió al cel. És una obra memorable, que introdueix el manierisme i el clarobscur barrocs. Nietzsche la considerava un exemple de la confrontació entre el principi apol·lini i el dionísac i per Vasari era l'obra més bella de Rafael. El que interessa aquí és la seva relació amb el miracle: l'epilèptic, que no pot ser sanat ni per la medicina del seu temps ni per la intervenció de sants

menors, es guareix en contacte amb la força redemptora de Jesucrist, especialment quan aquest es despulla de la seva dimensió humana — adoptada per fer possible el seu sacrifici en la creu — i es desmaterialitza i s'uneix amb el Pare i l'Esperit Sant.

Jesucrist espiritualitzat és una força sanadora del cos i de l'ànima i la seva llum es reflecteix en les verges, sants i àngels, que guareixen per mediació de l'esperit redemptor de Jesucrist.⁴⁰ Al segle xx Salvador Dalí, en la seva fase mística, va pintar un llenç desconcertant, *L'Ascensió de Crist*, amb la seva peculiar visió de l'espiritualització posterior a la transitoria naturalesa humana del Redemptor.

Rembrandt va escenificar la capacitat curativa de Jesucrist en el que per a alguns és el seu millor gravat, *Crist guarint els malalts*, 1647-1649, conservat en el Rijksmuseum d'Amsterdam. També es coneix el gravat com *L'estampa dels cent florins*, una de les obres mestres de la història del gravat. Rembrandt maneja amb mestratge l'aiguafort, el burí, la punta seca, l'entintat i l'estampació i estableix un dramàtic contrast entre la llum i l'ombra, de manera que és una obra genial del clarobscur, aconseguit —cosa que no és habitual— en un gravat. Rembrandt tenia molt interès per les estampes italianes. Un comerciant de Roma li va oferir algunes estampes per cent florins i Rembrandt li va proposar canviar-les pel seu gravat.

En *Crist guarint els malalts*, el Fill de Déu està representat en contacte amb el dolor i el sofriment: guareix els malalts i beneeix els nens, intervé per disminuir-los el dolor. En la part lateral del gravat s'agrupen els malalts i els seus parents, agenollats i plens de fe, supliquen a Jesús que els guareixi. En un costat, molt il·luminats i dempeus, intenten burlar-se de Jesús, confondre'l amb les seves preguntes. La figura de Crist, imponent, està en el centre i estén els braços per acollir tots els pecadors, dubitatius i malalts. Les seves faccions són delicades, gairebé indefinides, és una figura alhora poderosa i fràgil, divina i humana, anterior a l'espiritualització definitiva conseqüència de la transfiguració pintada per Rafael.⁴¹

---

40 En alguns quadres Jesucrist apareix com a farmacèutic, envoltat de morters i balances, manifestant explícitament els seus poders terapèutics.

41 Dalí va pintar el 1958 *L'Ascensió de Crist*, un dels quadres més representatius de la seva època mística i catòlica, en la qual el surrealisme perd els seus elements irreverents i desemboca en la religiositat i l'exaltació de la figura de Jesucrist. En una postura insòlita i original, mai utilitzada fins llavors, en un estrany escorç, els braços en creu, vist des dels peus, Jesucrist es projecta cap al cel i la llum, s'encamina cap al fulgor contemplat per Gala. Gran admirador de Rafael, Dalí ofereix en aquest quadre la seva peculiar visió de la transfiguració i ascensió de Crist al cel.

Crist aixeca la mà per beneir els malalts desnonats i els parents que els porten perquè Jesús els guareixi. Una dona malalta, incorporada sobre un jaç de branques, intenta tocar el peu de Jesús amb una mà. Una altra figura femenina suplica amb les mans juntes. Un ancià molt pobre assenyala una malalta estesa en un carretó perquè Jesús la guareixi. Poques vegades un artista ha descrit millor el paper sanador de Jesús i l'esperança dels pobres, els malalts, desnonats i desheretats que veuen en la divinitat el seu últim consol, l'única oportunitat de millorar la seva situació en un món advers⁴² i en una època en què la farmàcia no disposava de medicaments per combatre les malalties. Jesucrist, com Asclepi, Apol·lo o Mercuri, eren medicaments celestials, fàrmacs que procedien del cel habitat pels déus.

La manca de recursos de la farmàcia enforteix la presència del mite en la curació. De manera contrària, quan la farmàcia disposa de medicaments segurs i eficaços disminueix el component simbòlic de la terapèutica i predominen els aspectes tècnics i racionals. En els escenaris on encara avui la farmàcia és impotent, el mite i la màgia segueixen tenint un gran protagonisme.

Guilgameix i el mite de la immortalitat

La primera epopeia de la literatura universal és el text mesopotàmic sobre Guilgameix, escrit en dotze tauletes d'escriptura cuneiforme⁴³ en les quals es tracten tots els problemes existencials que preocupen la humanitat: la immortalitat, la relació amb els déus, el més enllà, l'amistat, l'oposició entre el bé i el mal. Guilgameix té dues parts divines i una d'humana, que el fa mortal. Té molts poders, però haurà de morir, i això el diferencia dels déus, que són immortals.

Guilgameix d'Uruk havia descendit del cel, on habitaven els déus, i cap a l'any 2650 aC governava d'una manera tirànica la ciutat d'Uruk.⁴⁴ Cal recordar que en les religions precristianes els déus i els herois no es comporten com en segles posteriors en què el cristianisme els identifica amb una conducta més pròpia de la divinitat i dels sants. Guilgameix, colèric

---

42 A. Carrel, *Un médico habla de la oración*. París: Ed. Plon, 1944: «La oración es la más poderosa forma de energía que cabe generar. Es una fuerza tan real como la gravedad terrestre. Como médico, he visto a hombres que después del fracaso de todos los procedimientos curativos, han vencido la enfermedad y la melancolía por el sereno esfuerzo de la oración.

43 F. Lara Peinado. *Poema de Gilgamesh*. Madrid: Tecnos, 2007.

44 Esteve de Sagra, «El herbario universal de Gutenberg». A: Guerra Garrido, R. (coord.). *El herbario de Gutenberg. La farmacia y las letras*. Madrid: Editorial Turner, 2013, p. 303-307.

i superb, és el protagonista de la primera epopeia de la història, desapareguda durant molts segles fins que va ser descoberta en unes excavacions que es van fer en el segle XIX a Nínive.

La primera tauleta descriu Guilgameix com a rei i tirà d'Uruk. Anu es dirigeix a la deessa Aruru, creadora de Guilgameix, per demanar-li que posi fi als excessos de Guilgameix. Aruru crea a partir d'argila Enkidu, ésser primitiu, fort i salvatge, que segueix espontàniament les lleis i les forces de la naturalesa. Viu amb els animals, caça i té una força que pot comparar-se a la de Guilgameix, però en estat natural, sense haver estat socialitzada.

Guilgameix es proposa afeblir Enkidu i per a això utilitza una dona, que apareix aquí com a temptadora i al mateix temps com a força socialitzant, que reprimeix i afebleix la virilitat⁴⁵ i la canalitza perquè pugui complir una funció social integradora. Aquests dos papers, contradictoris, són la base de la mitologia construïda entorn de la dona, el simbolisme de la qual és alhora positiu, quan allunya l'home de l'egoisme, de la insolidaritat i de la violència, i negatiu, quan en els mites apareix no només com a protectora i nodridora sinó també com a força sexual devastadora.⁴⁶

És significatiu que la dona triada per Guilgameix per domesticar Enkidu sigui una dona experta en arts amatòries, no una dona virtuosa. Enkidu és domat satisfent el seu erotisme, no apel·lant a raons morals. Després de mantenir relacions sexuals, els animals que sempre se li apropaven ara se n'allunyen, ja no el reconeixen com a un dels seus. Enkidu ja no pot viure com els animals, s'enfronta a Guilgameix i el venç, però declara que l'admira per la seva força i neix entre ells una gran amistat.

Ambdós s'enfronten a Khumkaba, un gegant que era el guardià del bosc dels cedres. Els dos herois maten el monstre i continuen les seves aventures fins que la deessa Ixtar, precursora mesopotàmica de Venus i Afrodita, enamorada de Guilgameix, decideix venjar-se quan aquest la menysprea.⁴⁷ Ixtar demana venjança al seu pare Anu, Enkidu mor i la seva

45 Per exemple, a la història bíblica de Samsó i Dalila.

46 La figura d'Eva, protectora però al mateix temps temptadora, es contraposa a la figura de Lilith, sexualment insaciable i devoradora d'homes. Aquesta figura femenina negativa ha arribat fins als nostres dies en el mite de les vampiresses, com en l'òpera *Lulú*, d'Alban Berg. Els homes solen donar a la figura femenina devastadora un tracte ambivalent en el qual predominen els trets moralitzadors: fascinats pel seu erotisme solen condemnar-la moralment i no és rar que la figura femenina transgressora mori, com li succeeix a la mateixa Lulú o a tantes protagonistes de novel·les i òperes, com ara Anna Karènia, Madame Bovary i Violetta Valery.

47 La dona que, menyspreada pel seu amant, passa a desitjar la seva mort, troba la seva màxima expressió en la història de Salomé, que ha inspirat escriptors i músics, com ara Oscar Wilde i Richard Strauss. A l'imaginari simbòlic masculí, però, quan l'home és virtuós i supera les

defunció provoca un canvi radical en Guilgameix, que fins llavors vivia de manera despreocupada, indiferent al dolor. Com Buda quan adverteix el dolor que hi ha al món, Guilgameix s'adona que la vida és destruïda per la mort, que fins i tot un heroi com Enkidu és mortal i ha estat abatut i que també ell, Guilgameix, morirà.

L'heroi és posat davant el problema central de l'existència, la mort, i decideix obtenir la immortalitat, reservada als déus i a un únic home, Utnapishtim, que va obtenir aquest favor després de ser l'únic supervivent del diluvi.⁴⁸ Guilgameix viatja fins a on viu Utnapishtim, amb l'esperança que li reveli el seu secret i que també ell pugui ser immortal. En el camí coneix una tavernera, Siduri, que és implacable amb ell i li revela que els seus esforços són inútils i ha de viure i morir com a home i no pretendre ser com els déus. El seu consell és que esgoti els plaers de l'existència mentre encara estigui viu i que s'oblidi del projecte d'immortalitat. Guilgameix no li fa cas i parla amb Utnapishtim, que no li dóna cap esperança: és voluntat dels déus que tots els homes morin i Guilgameix no pot ser-ne una excepció. Davant la seva insistència, l'immortal el sotmet a la prova de mantenir-se despert set dies i set nits. Guilgameix no ho aconsegueix. La lliçó és clara: ni tan sols pot estar despert durant una setmana, per la qual cosa encara menys podria obtenir la immortalitat que anhela.

Guilgameix canvia d'estratègia: ja que no pot ser immortal, intenta conservar la joventut mentre estigui viu. Busca la planta de l'eterna joventut, descendeix al fons del mar per apoderar-se'n, l'aconsegueix, retorna a la superfície, s'adorm i quan desperta la planta ha desaparegut. L'ha robat una serp, que la ingereix, muda de pell i rejuveneix, mentre que Guilgameix queda condemnat a envellir primer i a morir després.⁴⁹

A l'heroi, com en les millors tragèdies gregues, encara li queda viure un últim desengany. Vol saber com és la mort que li espera, el destí dels morts. Li ho consulta a Enkidu i la resposta no pot ser més desconsoladora: la vida d'ultratomba és angoixa i desolació, un

---

temptacions de les dones, o aquestes són castigades i triomfa la virtut masculina o bé fan ús dels seus poders per castigar la virtut dels homes que s'han resistit als seus encants. La lectura és la mateixa: l'home resisteix, és virtuós; i la dona, normalment castigada, es comporta de forma censurable.

48 Aquesta història és un clar precedent del mite bíblic del diluvi universal, fins i tot en els seus detalls.

49 El mite mostra el seu paper com a lliçó moral sobre la tragèdia i el destí, al més pur estil grec. Observeu el paper usurpador de la serp que roba a Guilgameix la planta de l'eterna joventut, i la semblança amb el mite bíblic del Gènesi, en el qual la serp utilitza Eva per fer que Adam mengi de l'arbre prohibit, del bé i del mal.

món sense cap esperança.⁵⁰ Així ho han volgut els déus i la rebel·lió dels homes és impossible, ningú pot forçar la voluntat divina.⁵¹

L'alquímia, una farmàcia de la regeneració

Guilgameix va fracassar en la seva obstinació de ser immortal, però va deixar testimoni que els homes no es rendeixen i aspiren a la joventut, la salut i l'eternitat. El que Guilgameix va perdre, la planta de l'eterna joventut, intenten obtenir-ho els alquimistes, que van plantejar una farmàcia sagrada,⁵² que, en comptes de preparar medicaments per alleujar malalties concretes, es proposaven obtenir un medicament universal capaç de concedir salut, saviesa, immortalitat o almenys llarga vida, al mateix temps que conduïa la naturalesa a la perfecció.

La farmàcia al·lopàtica i vegetal dels galenistes és substituïda per una farmàcia que es proposa regenerar tot el que està deteriorat i envellit.⁵³ L'alquímia no només es proposava guarir les persones i fer-les sàvies, virtuoses i joves; també intentava purificar i redimir el món material.⁵⁴ Potser la millor definició de l'alquímia és de Paracels,⁵⁵ alhora un tradicionalista, un mag i un renovador: «Tot ho ha de completar l'home. I a aquest completar es diu alquímia i és un alquimista el que condueix a la seva fi determinada tot el que creix en la Naturalesa en benefici de l'home.»⁵⁶

---

50 Guilgameix pregunta a Enkidu les regles de l'infern i Enkidu li respon: «Jo no puc dir-te-les, amic meu, no puc dir-te-les. Si et digués les regles de l'infern que he vist, et llançaries a terra i ploraries.»

51 Una tauleta mesopotàmica planteja el problema de la recompensa d'aquells que porten una vida virtuosa i la seva conclusió no pot ser més pessimista: en la vida els homes justos no són recompensats; ans al contrari, moltes vegades paguen cara la seva virtut, mentre que els homes sense escrúpols triomfen i obtenen poder i glòria. Res indica, a més, que en l'altra vida les coses canviïn, ja que en la concepció mesopotàmica els homes justos no obtenen cap recompensa en la vida d'ultratomba.

52 Esteva de Sagrera. *La química sagrada. De la alquímia a la química en el siglo XVII*. Madrid: Akal, 1991.

53 Esteva de Sagrera. *Historia de la farmacia*. Barcelona: Masson, 2004. p.125

54 Segons la definició de Dom Pertney, l'alquímia és l'art de treballar al costat de la naturalesa per perfeccionar-la.

55 J. Puerto. *El hombre en llamas*. Paracelso. Madrid: Nivola, 2001.

56 L'alquímia era un projecte purificador, i això l'enllaça amb l'obra de Wagner, el músic que més vegades utilitza les paraules *puresa*, *purificació*, *sacrifici* i *redempció* en els seus llibrets. És clar que Wagner no va ser alquimista, però sí que va utilitzar símbols alquímics, com l'or, en la tetralogia dedicada a l'anell del Nibelung. Wagner utilitza la simbologia dels alquimistes per posar música a la mort dels antics déus, a la redempció gràcies a l'amor, al sacrifici de l'heroi, als compromisos concrets pels déus, al robatori de l'or del Rin per part d'Alberich, el nan nibelung que intentarà, amb l'anell fet amb l'or robat, dominar el món.

Segons Paracels, Déu, en el seu infinit poder, ha creat un medicament per a cada malaltia, ja que no és concebible que la divinitat creï una malaltia sense crear-ne també el remei. Però Déu no ha creat els medicaments com a tals, sinó que és l'home, mitjançant l'art farmacèutic, qui ha de ser capaç d'obtenir-los, i tot això gràcies a l'art alquímic. La farmàcia ha de ser capaç d'obtenir els arcans on s'oculten els poders medicinals repartits per la matèria per la divinitat. La farmàcia és l'art que completa l'obra divina per afavorir la humanitat. Poques vegades s'haurà concedit més dignitat i transcendència a la professió farmacèutica que en el projecte paracelsista: el farmacèutic es converteix en un ajudant de la divinitat, indispensable per culminar el projecte caritatiu de Déu.

Paracels creu que els metges han de purificar-se i redimir-se, allunyar-se dels vicis, recuperar les virtuts evangèliques i guarir per caritat cristiana, no per interès. Per aconseguir tan ambiciós objectiu no servia la farmàcia del seu temps, els medicaments dels galenistes, molt més modestos, que es limitaven a guarir malalties mitjançant reajustaments humorals. Això era poca cosa per Paracels, que comparteix el desig dels alquimistes de purificar el món,⁵⁷ però que s'allunya de la transmutació metàl·lica, que era l'objectiu inicial dels alquimistes, per reconduir l'art alquímic cap al laboratori farmacèutic i l'obtenció de medicaments.

Els alquimistes s'havien fixat un objectiu, la redempció del món, mitjançant la transmutació dels metalls en or, per la qual cosa el seu projecte, com assenyala Eliade, és a l'inici metal·lúrgic.⁵⁸ Paracels, un home típicament renaixentista, humanitza l'alquímia, l'allunya dels seus plantejaments simbòlics i metal·lúrgics i proposa als alquimistes que deixin de buscar un impossible, la transmutació dels metalls, per cenyir-se a un objectiu més concret: l'obtenció dels arcans medicinals dipositats per

---

57 En *L'or del Rin*, Wagner fa contínues referències al paper purificador de l'or, i al mateix temps al seu poder destructor quan cau en mans dels qui l'ambicionen. Quan Wotan accedeix a lliurar Freia als gegants que han construït el Walhalla, tots perden la seva vitalitat i envelleixen, per què Freia, deessa de la joventut, els mantenia amb vitalitat, ja que era l'encarregada de custodiar les pomes màgiques i sagrades, d'or, del jardí de les Hespèrides. Finalment Wotan decideix recuperar Freia, associada al poder regenerador de l'or, i haurà de lliurar als gegants l'or físic, no a la deessa regeneradora de la joventut. Les pomes daurades de Freia havien permès que els déus es mantinguessin joves permanentment, però amb la seva absència comencen a envellir i a deteriorar-se. L'única forma de revertir-ho és aconseguir l'anell per poder rescatar Freia, raó per la qual Wotan i Loge descendeixen al món terrestre a la recerca de l'anell, per robar-l'hi a Alberich, qui al seu torn havia comès el robatori original, en arrabassar-l'hi a les nimfes del Rin, que el custodiaven i en feien bon ús, evitant que caigués en mans dels qui, mitjançant l'or, ambicionessin el poder que hauria de destruir-los. Les pomes daurades custodiades per Freia eren les pomes del jardí de les Hespèrides, el regal de noces que Zeus va fer a la seva tercera esposa, Hera. Recollir-les va ser l'onzè treball d'Hèrcules.

58 M. Eliade. *Herreros y alquimistas*. Madrid: Taurus, 1959.

Déu en la matèria. Feu medicines, no busqueu l'or filosòfic, és la proposta de Paracels i amb ella es dirigeix als farmacèutics i no als alquimistes, despulla l'alquímia dels seus elements simbòlics i la converteix en tecnologia farmacèutica capaç de manipular els minerals i els metalls. Així és com Paracels orienta la farmàcia en la direcció correcta, tot i que els seus medicaments encara siguin tòxics i perillosos.⁵⁹

Paracels s'adona que les plantes no solen tenir activitat suficient per guarir les malalties i es proposa desenvolupar una tecnologia farmacèutica que, gràcies als avenços de l'alquímia en la recerca de l'or filosòfic, purifiqui els metalls i minerals, els faci menys tòxics, n'estableixi la dosi terapèutica i els converteixi en els medicaments del futur. Ell no va poder fer-ho, però va indicar el camí als farmacèutics, que han obtingut els èxits principals amb la química farmacèutica i l'obtenció dels principis actius, que Paracels denominava *arcans*.

La introducció dels metalls en terapèutica tenia sentit a partir de la concepció paracelsista de l'organisme, que el converteix en un precursor remot de la bioquímica. Per ell els humors tenien un paper secundari en comparació dels tres principis hipostàtics —el sofre, el mercuri i la sal—, idees desenvolupades pels alquimistes. Les malalties no eren desequilibris humorals, sinó trastorns mercurials, del sofre i salins.

Calia una nova medicació, mineral i metàl·lica, capaç de corregir els desequilibris químics. Galè havia concedit una gran importància als farmacèutics —ell mateix va exercir com a tal—, ja que en la seva època no s'havia produït la diferenciació entre les professions sanitàries. Paracels va concedir encara més rellevància als farmacèutics, que si fins llavors havien estat els experts en les plantes medicinals, ara tenen davant una tasca pròpia de titans: obtenir els medicaments que s'oculten en la matèria, completar l'obra divina i fer complir la seva voluntat, obtenir la curació mitjançant la metal·loteràpia a través de l'art de la farmàcia.

Paracels, que no va ser farmacèutic, va donar la màxima transcendència a la farmàcia, tanta, que va defensar que el metge, alhora filòsof, alquimista i astròleg, recuperés l'exercici professional de la farmàcia i fos capaç de preparar els medicaments, activitat que per a ell era de

---

⁵⁹ Paracels era partidari de l'ús de mercuri, molt tòxic, contra la sífilis. Ho preferia al remei dels galenistes, el més inofensiu guaiac, una planta sudorífica. Els paracelsistes van defensar l'ús de l'antimoni, un altre tòxic, que causa el vòmit perquè l'organisme l'elimina per no ser intoxicat. En aquest vòmit els paracelsistes veien una evidència de la seva activitat medicinal en comptes d'una reacció de l'organisme per eliminar-ho.

la major rellevància, sense la qual l'art mèdic estava incomplet i condemnat al fracàs. És podria dir que mai la farmàcia va volar més alt que amb Paracels, un autor que Jung vha considerar més un psicòleg que un metge, de la mateixa manera que segons els psicòlegs junguians l'alquímia no és solament química sinó abans de res psicologia, projecció en la matèria de continguts pagans rebutjats pel cristianisme.⁶⁰

Bales màgiques i un petit Déu en cada píndola

Paul Erlich va néixer a Silèsia, Alemanya, el 1854. Va buscar la màxima eficàcia i la mínima toxicitat dels fàrmacs que investigava. Va dedicar bona part de la seva vida a buscar els *Magischen Kuger*, les bales màgiques, productes amb toxicitat selectiva contra els microorganismes, i va investigar colorants buscant aquell que es fixés selectivament als microorganismes patògens, destruint-los, sense danyar els teixits humans.⁶¹

Ehrlich va definir la *bala màgica* com aquella substància que té acció antimicrobiana, és activa contra els microorganismes a baixa concentració i presenta una mínima toxicitat per a l'hoste i per tant un alt índex terapèutic, i que no permet el desenvolupament de resistències.⁶² No ho va aconseguir, perquè tal objectiu és impossible i forma part de la història mitològica de la farmàcia, carregada de somnis poc realistes, però s'hi va aproximar, tant com era possible. No va obtenir una bala màgica, però sí un producte derivat de l'arsènic, bastant eficaç però encara bastant tòxic: el salvarsan o arsènic salvador, comercialitzat contra la sífilis, i el primer medicament efectiu, encara que tòxic, contra aquesta malaltia, que anteriorment s'havia tractat amb guaiac i mercuri, ineficaç el primer i molt tòxic el segon. Va denominar 606 el seu medicament perquè aquest era el nombre d'assajos realitzats fins a obtenir el clorhidrat de para-dioxi-meta-diamino-azobenzol, que va destruir amb una sola dosi injectada en un conill les espiroquetes inoculades en l'animal.⁶³ Posteriorment va introduir un nou medicament, el neosalvarsan o 914, de similar eficàcia

---

60 Jesucrist és descrit per alguns alquimistes com una imatge de la pedra filosofal i un text alquímic va descriure les operacions alquimistes en forma de missa. Sobre les relacions entre alquímia, psicologia i religió, vegeu C. G. Jung. *Psicología y alquímia*. Buenos Aires: Santiago Rueda, 1957.

61 A. Calvo. «Ehrlich y el concepto de *bala mágica*». A: *Rev. Esp. Quimioterapia*, març de 2006, vol. 19 (núm. 1), p. 90-92.

62 J. Mann. *The elusive magic bullet. The search for the perfect drug*. New York: Oxford University Press, 1999.

63 J. Barberan, J. A. García Rodríguez, J. González, J. Prieto. *Historia de los antimicrobianos*. Madrid: SCM, 2003.

i menor toxicitat. Segons Ehrlich, per obtenir una bala màgica eren imprescindibles l'obstinació i les quatre G: *Geld* (diners), *Geduld* (paciència), *Geshick* (intel·ligència) i *Glück* (sort).

La història de la farmàcia es construeix amb petits i humils avenços, però molta gent segueix aferrada a la concepció mítica de la farmàcia com a recurs miraculós que ha de salvar-nos de tota malaltia i guarir-nos de tot excés comès. La farmàcia ens proporcionaria substàncies prodigioses que haurien de guarir-nos sense que hi hagués la menor possibilitat que ens danyessin ni que sorgissin resistències. Heus aquí la nova visió mítica de la farmàcia, el mite farmacèutic del segle XXI.

Ningú ha expressat amb més claredat i qualitat poètica que Pablo Neruda aquest anhel més mitològic que racional que la farmàcia sigui una gratuïta església dels desesperats, en esperar que els petits déus que habiten en cada píndola alliberin tota la humanitat de la malaltia. Res millor, per acabar aquest recorregut per les relacions de la farmàcia amb el mite, que llegir *l'Oda a la farmàcia*, de Neruda⁶⁴

---

64 P. NERUDA, *Nuevas odas elementales*, Barcelona: Debolsillo, 2003.

*Farmacia, iglesia
de los desesperados,
con un pequeño
dios
en cada píldora,
a menudo eres
demasiado cara,
el precio de un remedio
cierra tus claras puertas
y los pobres,
con la boca apretada
vuelven al cuarto oscuro del enfermo,
que llegue un día
gratis
de farmacia,
que no sigas
vendiendo
la esperanza,
y que sean
victorias
de la vida,
de toda
vida
humana
contra
la poderosa
muerte,
tus victorias.
Y así serán mejores
tus laureles,
serán más olorosos los sulfatos,
más azul el azul de metileno
y más dulce la paz de la quinina.*

DISCURS DE CONTESTACIÓ AL
DISCURS D'ACCÉS COM A ACADÈMIC NUMERÀRI
EXCEL·LENTÍSSIM SR. Dr. JOAN ESTEVA DE SAGRERA

a càrrec de l'Acadèmica Numerària
Excel·lentíssima Sra. Dra. Anna Maria Carmona i Cornet

**Excel·lentíssim Sr President,
Excel·lentíssimes Autoritats Acadèmiques i Col·legials,
Excel·lentíssimes Sres. Acadèmiques,
Excel·lentíssims Srs. Acadèmics,
Familiars i amics del nou Acadèmic,
Senyores i Senyors,**

És per a mi un honor i una gran satisfacció contestar avui el discurs d'ingrés de l'Excel·lentíssim Dr. Joan Esteva de Sagrera com a Acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, per designació de la Junta de Govern d'aquesta docta institució.

Aquest tràmit preceptiu, el vaig acceptar no com un acte protocol·lari més, sinó amb el ple convenciment de poder demostrar el meu afecte i consideració professional i científica vers al nou beneficiari.

El Dr. Joan Esteva s'integra avui com a Acadèmic numerari de la Secció Setena d'aquesta Reial Acadèmia, denominada *Ciència i Professió Farmacèutiques*, que tal i com indica l'esmentada denominació, acull a aquells acadèmics la trajectòria professional dels quals està marcada per la seva dedicació al món de la ciència i professió farmacèutiques, entesa en un sentit ampli.

És obvi que el perfil professional i acadèmic del Dr. Esteva s'adequa en escriure al marc de l'esmentada Secció de Ciència i Professió Farmacèutiques tant pels seus mèrits professionals com per la seva especialització en el camp de la ciència farmacèutica en les vessants històriques, legals, deontològiques i bioètiques professionals, entre altres.

Abans de comentar el contingut rellevant del magnífic discurs que acabem d'escoltar, voldria fer una succinta glossa de la trajectòria vital, professional i acadèmica del Dr. Joan Esteva de Sagrera.

El Dr. Esteva va néixer a Barcelona, l'any 1948, en una família de farma-

cèutics i docents. El seu pare, farmacèutic comunitari, va desenvolupar els seus coneixements de l'art del medicament en una de les farmàcies més emblemàtiques de Barcelona, al Passeig de Gràcia, on el seu fill va rebre les primeres nocions d'educació sanitària i formació científica i cultural que van influir sens dubte en la seva posterior vocació docent i literària. La seva mare també va jugar un paper clau i decisiu en la seva educació, impregnada de llibertat i progrés en l'adquisició de nous coneixements relacionats amb la música i l'art de l'expressió rítmica, essent considerada pionera i avançada a l'època. Els seus pares van ser, en realitat, els seus veritables mestres iniciadors de la seva etapa formativa.

Els estudis universitaris els va cursar a la Universitat de Barcelona, on es va llicenciar en Farmàcia per l'esmentada Universitat l'any 1970. Continuà després realitzant els estudis de doctorat, que va culminar l'any 1975 amb Premi Extraordinari, amb la tesi doctoral titulada *Estudio de la aportación médico-farmacéutica de Ramon Llull y Arnau de Vilanova* dirigida pel professor Dr. José Luis Gómez Caamaño, acadèmic destacat d'aquesta Reial Corporació, que va transmetre els seus coneixements d'història de la farmàcia, així com els estudis vers la professió i la legislació farmacèutica de la mà del professor Josep M. Suñé Arbussà, també acadèmic i president que fou d'aquesta Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya.

Ambdós van transmetre els seus coneixements de formació en recerca i docència de l'evolució professional i legislativa de la farmàcia i tecnologia farmacèutica amb un rigor i creativitat dignes de consideració, amb els que m'hi sento també identificada per haver conviscut tots aquells anys de formació acadèmica.

Recordo en aquests moments, els anys de germanor i convivència entre tots els membres del Departament i en especial al Dr. Ramon Jordi que juntament amb el Dr. Joan Esteva van ser els primers professors ajudants de classes pràctiques, uns anys difícils en quant a la dotació de places a la Universitat de Barcelona.

És ben cert que vaig compartir amb ells la meva trajectòria acadèmica en moments bons i també en èpoques difícils, amb molta lluita i treball, que avui, després de molts anys, assoleixen els paràmetres de justícia i honestat dels nostres somnis de joventut.

Mentre el Dr. Esteva es dedicava a la recerca de l'alquímia i farmàcia,

fent palesa l'aportació medicofarmacèutica de Ramon Llull i Arnau de Vilanova, jo hem dedicava a la recerca de la transició de l'apotecari al farmacèutic i la nova ciència farmacèutica catalana, base del meu discurs d'ingrés d'aquesta Acadèmia.

Recordo amb emoció el nostre mestre i entranyable amic, el Professor Gómez Caamaño que fou vicepresident d'aquesta Reial Acadèmia, per qui en tot moment vàrem sentir una gran admiració, afecte i agraïment. La seva personalitat i qualitat humana, suficientment conegudes per tots nosaltres, les seves excel·lents aptituds docents, la seva capacitat i vocació didàctica, i la seva trajectòria professional en la investigació, principalment de la Història de la Farmàcia, va infondre el poder vocacional als qui hem estat els seus deixebles.

Aquestes mateixes paraules les vaig dir el dia 4 de juny de 1987 en el meu discurs d'ingrés i que avui tinc la gran satisfacció de compartir-les amb l'amic Joan Esteva, també destacat deixeble, en aquest emotiu acte acadèmic.

Igualment, vull recordar a la Dra. Rof –Conchita–, entranyable companya i amiga amb qui vàrem col·laborar durant molts anys a la Càtedra d'Història de la Farmàcia de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, que ens va deixar el passat mes de juliol a l'edat de 100 anys, i a qui precisament, l'any 2012, el degà de la Facultat de Farmàcia, el Dr. Esteva va fer-li un emotiu homenatge en reconeixement a la seva aportació al Museu de la Farmàcia Catalana.

Cal recordar així mateix a tots els nostres companys i companyes que malauradament ja no estan amb nosaltres, el ja esmentat Dr. Ramon Jordi, també acadèmic d'aquesta institució amb qui vàrem col·laborar durant molts anys i que avui recordem i homenatgem amb enyorança, i també molt especialment a la Dra. Estilita Espinosa, mare de les filles del Dr. Esteva, dues filles fantàstiques, les ninetes dels seus ulls, l'Estilita i la Clara, que li han donat els millors moments de la seva vida, i la màxima titulació familiar d'avi de quatre néts amb bessonada. També als companys i companyes que han col·laborat i col·laboren actualment en les tasques de la Unitat d'Història de la Farmàcia, Legislació i Gestió farmacèutiques, les Dres. Iris Figuerola i Elvira Bel, acadèmiques també d'aquesta Acadèmia. La Dra. Pilar Martin amb qui col·labora des de fa molts anys en la docència de la bioètica i legislació, així com la Dra. Dolors Gaspar i els professors associats Francesc Bonet i Marián Carretero.

Vull fer especial menció a Marián, que ha estat i és el suport vital d'en Joan i la persona que ha compartit i comparteix actualment, la seva vida personal i acadèmica. Gràcies Marián, per col·laborar amb tots nosaltres.

El Dr. Joan Esteva de Sagrera s'incorporà a la Universitat de Barcelona com a professor l'any 1974 i assolí la plaça de Catedràtic per oposició l'any 1988, càrrec que ocupa en l'actualitat.

Les seves estades de recerca a l'estranger, els seus projectes de recerca i les relacions entre personalitats destacades en la investigació de les obres mèdiques de Ramon Llull i Arnau de Vilanova, han contribuït a la multitud de ponències i comunicacions presentades a congressos internacionals.

Recordo perfectament el primer Congrés Internacional, al que vam assistir l'any 1974, a Roma, acompanyats dels doctors Gómez Caamaño i la seva esposa Conchita Rof. El Dr. Esteva va destacar per la seva presentació d'un receptari xifrat de farmàcia, medicina i alquímia que el professor Vítole de Roma i el professor Folch Jou de Madrid van lloar amb molts comentaris.

Les més de 70 comunicacions presentades a congressos i més de 200 articles d'Història de la Farmàcia i Legislació Farmacèutica, a més de les 40 publicacions de llibres, completen el perfil professional i científic del nou acadèmic en temàtiques innovadores vers la dimensió científica, social i cultural del medicament. Temes com la professió farmacèutica en el procés d'industrialització i les perspectives de la professió farmacèutica en el tercer mil·lenni, així com la deontologia i el futur de la professió farmacèutica, la salut pública a Catalunya, els metges de la Sanitat a Barcelona, i el control de la qualitat dels aliments, entre molts d'altres, estan íntimament relacionats amb la farmàcia, professió farmacèutica i mitologia, títol del seu discurs.

El Dr. Esteva ha estat l'impulsor i promotor de la implantació en el nou pla d'estudis de Bolonya de l'assignatura d'Història de la Farmàcia, fet molt rellevant donada la importància i l'èxit assolit en l'ensenyament de Farmàcia amb les experiències d'innovació docent, el webquest i classe activa en la docència d'Història de la Farmàcia, que vàrem presentar conjuntament a la setena trobada de professorat de Ciències de la Salut l'any 2013.

Una mostra d'això és la presència avui de l'alumnat que ens acompanya amb interès en aquesta sessió científica acadèmica i que podran gaudir de l'antiga farmàcia hospitalària de la Santa Creu, la més antiga d'Europa, en aquesta seu tan emblemàtica i històrica de la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya.

La trajectòria acadèmica del Dr. Esteva a la Universitat de Barcelona com a docent i investigador, des de la direcció de tesis, tesines i màsters entre molts altres fins a ocupar els càrrecs de Director del Departament de Farmàcia i Tecnologia Farmacèutica, Director del Museu de la Farmàcia Catalana i Degà de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, càrrec que continua ocupant actualment, demostra la vàlua i capacitat creativa i de gestió del nou acadèmic.

Voldria destacar també la seva incorporació com a acadèmic a la Acadèmia Internacional d'Història de la Farmàcia i el premi concedit l'any 2013 del Consell de Col·legis de Farmacèutics de Catalunya atorgat per la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya.

Una mostra de la categoria científica i professional del Dr. Joan Esteva de Sagrera, així com de la seva capacitat de síntesi i clara exposició, pròpia de qui ha dedicat la seva vida a la docència universitària, és el contingut del discurs que acabem d'escoltar, sobre el qual voldria fer algunes consideracions.

El Dr. Joan Esteva de Sagrera aborda en el seu discurs, d'una forma clara, concisa i amb profunditat, el tema de la Farmàcia, professió farmacèutica i mite, del qual ja van emergir alguns aspectes en el seu discurs d'ingrés com a acadèmic corresponent d'aquesta Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, quan presentava en aquesta mateixa sala gòtica les relacions històriques entre la farmàcia i l'alquímia, temàtica que ha dominat i domina, bàsicament pel que fa al projecte espiritual de l'alquimista com un sistema vinculat a la interpretació simbòlica i analògica del món, la tradició hermètica, el platonisme i l'aristotelisme en l'alquímia, la química alquimista, el pensament iatroquímic i els medicaments químics.

Els estudis de l'origen de la professió farmacèutica i dels col·legis professionals que esmenta el Dr. Esteva en el seu discurs, fa palès un dels fets històrics més rellevants com va ser l'edició de la considerada segona farmacopea del món, pel Col·legi d'Apotecaris de la ciutat de Barcelona, l'any 1511.

Posteriorment els apotecaris catalans reivindicaren una nova farmacopea catalana per al Principat de Catalunya. En realitat és ben palesa la inquietud que experimentaven els apotecaris barcelonins del segle XVIII per la professió, ja que pretenien a gran escala dignificar-la i elevar-la a una posició científica raonable d'acord amb llur pensament il·lustrat.

Gairebé es pot assegurar que l'actitud dels apotecaris catalans, en proposar uns estudis per a la farmàcia, fou la palanca que engegà tota la mecànica necessària, per tal que la farmàcia sortís de la rebotiga i s'encaminés cap a la Universitat.

Tal i com ens ha exposat el Dr. Esteva, la potencialitat de l'organització col·legial i la integració dels estudis de farmàcia a la Universitat van ser decisius per la professió farmacèutica.

D'entre els molts mèrits que es poden assenyalar en l'elecció del tema, cal destacar que el Dr. Esteva ha sabut compendiar una sèrie de coneixements dispersos en les diferents èpoques històriques i aglutinar els paràmetres de diagnòstic i pronòstic de les malalties des dels pobles primitius.

A més a més, analitza de forma comparativa les diferents civilitzacions, estudi totalment necessari per comprendre que a la resposta terapèutica farmacològica no tan sols intervé el medicament, sinó que l'entramat simbòlic i mitològic de la farmàcia juga un paper important en el pensament simbòlic del passat i en el present de la humanitat.

Les diferències entre el racionalisme i el simbolisme és evident en tot el discurs, sent motiu de reflexió a l'hora de comercialitzar nous medicaments o noves formes galèniques. Una qüestió interessant que ha plantejat el Dr. Esteva en el seu discurs, és que la malaltia i la farmàcia tinguin un origen mitològic, de tal manera que la medicina humoral representa una de les primeres concepcions tècniques de la malaltia.

L'exemple del símbol mitològic de la farmàcia representada amb la copa de la deessa Hygea i la serp, amb l'aportació iconogràfica i la seva singularitat, és de cabdal importància per objectivar de forma adequada la utilització dels medicaments.

A més de les aportacions pictòriques, el Dr. Esteva en el seu discurs, aborda amb una terminologia filosòfica les conseqüències dels medica-

ments celestials, així com el protagonisme del mite i la màgia.

La influència de l'alquímia se'ns presenta com una farmàcia de la regeneració, que segons el Dr. Esteva, substitueix la farmàcia al·lopàtica i vegetal dels galenistes.

Sens dubte, l'aspecte més destacat dels discurs es refereix a l'extensa revisió dels temes conceptuals del medicament, en especial del paracelsisme amb els arcans farmacològics i la reconducció de l'art alquímic cap al laboratori farmacèutic i l'obtenció de medicaments.

Finalment, el Dr. Esteva fa menció de les bales màgiques de Paul Ehrlich, indicant la concepció mitològica i la seva importància, ja que amb aquest objectiu es va obtenir el *salvarsan* o *arsènic que salva*, primer medicament efectiu contra la sífilis, encara que tòxic, superat pel *neosalvarsan* de similar eficàcia i menor toxicitat.

Crec que la conclusió exposada pel Dr. Esteva en el seu discurs no ofereix cap dubte sobre la importància de la concepció mítica de la farmàcia com a recurs per obtenir substàncies amb finalitat terapèutica específiques per malalties concretes i personalitzades.

Coneixent personalment al Dr. Esteva i després d'escoltar el seu documentat discurs i l'expressió poètica formulada amb l'oda a la farmàcia, no hi ha cap dubte que la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya comptarà amb un nou acadèmic numerari que treballarà i aportarà nous coneixements i que enorgullirà a la professió farmacèutica.

Agraint l'atenció dispensada, no em resta més que felicitar al Dr. Joan Esteva de Sagrera i encoratjar-lo a donar i aportar part del seu entusiasme, temps i dedicació a la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya.

Voldria finalment, agrair a la Reial Acadèmica de Farmàcia de Catalunya l'honor que ha suposat per a mi el poder contestar reglamentàriament al discurs d'ingrés del Dr. Joan Esteva i, així, prego a l'Excel·lentíssim Senyor President que imposi al Dr. Esteva la medalla i el diploma que l'acrediten com a acadèmic numerari.

HE DIT

